

UOT: 621.397.23

<https://doi.org/10.30546/678209.2025.02.058>

TV YAYIM VIDEOSİQNALININ SƏVİYYƏSİNİN NORMAL VƏ TƏRS MÜTƏNASİB QANUNLARLA PAYLANMASI HALINDA ANALOQ-RƏQƏM ÇEVRİLMƏSİ ZAMANI YARANAN MƏHDUDLAMA VƏ KVANTLAMA KÜYLƏRİNİN TƏYİN OLUNMASI

¹İ.R.Məmmədov, ¹Z.Ə.İsmayılov, ²E.İ.Muradzadə

¹Azərbaycan Texniki Universiteti,

²Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti, Bakı

muradzade.elvin36@gmail.com, isamamedov@bk.ru, zafar.aleskeroqlu@mail.ru

Xülasə. Məqalədə TV yayım paqlıqlıq siqnalının analoq-rəqəm çevrilməsi zamanı yaranan kvantlama və məhdudlama küylərinin səviyyələrinin təyin olunmuşdur. TV yayım paqlıqlıq siqnalının normal tərs mütənasib qanunla paylanması üçün kvantlama və məhdudlama küylərinin gücləri tapılmışdır. Bu güclərin kvantlamanın qiymətləndirmə səviyyələrinin sayından və məhdudlama əmsalından asılı olaraq necə dəyişməsi öyrənilmişdir.

Açar sözlər: Analıq-rəqəm çevrilməsi, kvantlama şkalası, kvantlama küyləri, ifrat yüklənmə küyləri, TV yayım parlaqlıqlıq siqnalı, paylanma modeli.

Giriş. Proqramlı TV mərkəzinin çıxışındakı videosiqnal analıq formasında olur rəqəmli TV yayım sistemi ilə verilişi sadə olmayan çevirmələr tələb edir. Çünki bu siqnal sadəcə analıq-rəqəm çevrilməsi nəticəsində deyil, bununla yanaşı müxtəlif çevirmələr hesabına yaradılan xüsusi formalı rəqəmli TV yayım siqnalıdır. Nəticə olaraq sonsuz sayda məlumat sonlu sayda məlumatla əvəz olunur, məlumat artıqlığı müəyyən qanunauyğunluqla ixtisar olunur. [1]. Hazırda ölkəmizdə ilkin təsvir videosiqnalının rəqəmli TV yayım siqnalına çevrilməsi həm yerüstü, həm də peyk TV yayımında MPEG-4 (Moving Picture Experts Group – hərəkərli təsvirlər üzrə ekspert qrupu) alqoritmi üzrə yerinə yetirilir [2]. MPEG-4 alqoritmini həyata keçirən sxemlər ədəbiyyatlarda verilmişdir. Bu sxemlərin hamısında ilkin pillə analıq-rəqəm çeviricisidir. Bu əməliyyat zamana görə diskretləşdirmə, kvantlama (səviyyəyə görə diskretləşdirmə) və sadə kodlamadan ibarət olur (kanal kodlanması zamanı maneədayanqlı kodlardan istifadə olunur.

Diskretləşdirmə və kvantlama qabaqcadan bəlli olan qeyri-xətti təhriflərlə müşayiət olunur. Analıq-rəqəm çevirilməsi zamanı diskretləşdirmə və kvantlama əməliyyatlarının ardıcılığını dəyişmək mümkündür və onların yerinə yetirilmə ardıcılığını dəyişdirilərsə, onda nəticə yenə də eyni olacaqdır [1, 3]. Onların səviyyəsinin azaldılması maraq doğurur.

Analoq TV siqnalının rəqəmli kodlanması ITU-nun (International Telecommunication Union – Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqı) ITU-R BT.601 tövsiyələri əsasında həyata keçirilir [3]. Bu standartla görə parlaqlıqlıq və iki rəng-fərq siqnalı ayrı-ayrılıqda kodlanır. TV yayımında parlaqlıqlıq siqnalının diskretləşdirmə tezliyi 13,5 Mhz olur [1]. Ona görə də müxtəlif sıxılma alqoritmləri vasitəsilə videosiqnalın zolağını analıq TV videosiqnalının zolağı ilə eyniləşdirmək lazım gəlir.

Analoq siqnalın səviyyəyə görə diskretləşdirilməsi zamanı ilkin siqnalın spektrində yeni tezliklər yaranır. Kvantlayıcıların sintezinin əsas məqsədi kvantlama küylərinin səviyyəsinin azalmasına və siqnalın dəqiq verilməsinə nail olmaqdır. Ədəbiyyatlarda kvantlama küyləri və

rabitə kanalından istifadə effektivliyinin artırılması metodları göstərilmişdir [1, 4-5]. CCIR-in (Consultative Committee on International Radio - Beynəlxalq Radio üzrə Məsləhət Komitəsi) 601-ci tövsiyəsinə görə 4:2:2 və ya 4:2:0 formatlarından biri istifadə oluna bilər [1-2]. Rəqəmli TV-də, rənglilik siqnalları ilə müqayisədə, parlaqlıq siqnalının kvantlanması daha sərt tələb qoyulur [6]. Kod sözünün dərəcəsini 7-yə qədər, parlaqlıq səviyyələrinin sayını 128-ə qədər azaltmaq olar [1-2].

Məsələnin qoyuluşu. TV yayım siqnalının analoq-rəqəm çevrilməsi zamanı müxtəlif təhriflər baş verir. Analıq videosiqnalın analoq-rəqəm çevrilməsi zamanı əsas diqqət parlaqlıq siqnalının kvantlanmasına verilməlidir. Kvantlayıcının xarakteristikası üç hissədən ibarət olur: zəif siqnallar hissəsi, kvantlamanın icazə verilən dinamik diapazonu, siqnalın kvantlamanın icazə verilən dinamik diapazonundan böyük olduğu hissə [1-2]. Bu halda uyğun olaraq boş kanal küyləri, kvantlama küyləri və ifrat yüklənmə küyləri yaranır. Kvantlanma zamanı birinci və ya ikinci hissəyə aid küylər, siqnalın dinamik diapazonu kvantlayıcının icazə verilən dinamik diapazonundan böyük olduqda isə ifrat yüklənmə küyləri yaranır.

Kvantlama küylərinin səviyyəsi onların gücü ilə göstərilə bilər. Səviyyənin bu cür qiymətləndirilməsi daha əlverişli hesab oluna bilər. Əgər nəzərə alsaq ki, sistemdə yaranan digər küylər də öz gücləri ilə xarakterizə olunur, onda onların müqayisəsi güclərinin müqayisəsinə gətirilir.

Ümumi halda analoq-rəqəm çevrilməsi zamanı yaranan küylərinin səviyyəsi kvantlama səviyyələrinin sayından, kvantlama şkalasından və təsvirin öz strukturundan asılı olur. Ədəbiyyatlarda kvantlanan siqnalın paylanma qanununun müxtəlif modelləri qeyd olunmuşdur [3]. Bu modellərdən hər biri üçün həm kvantlam, həm də məhdudlama küyləri ayrı-ayrılıqda təyin olunmalıdır. İsbat etmək olar ki, məhdudlama küylərinin səviyyəsi məhdudlama əmsalının artması ilə çox artır. Ona görə də məhdudlama əmsalının artmasına imkan vermək məqsəduyğun deyil.

TV yayımında loqarifmik kvantlama şkalası və ya loqarifmik kompandlama ilə bərabər kvantlama şkalası tətbiq olunur. Tərəfimizdən TV yayım parlaqlıq siqnalının səviyyəsinin tərs mütənasib və normal qanunlarla paylanması halında bu siqnalın analoq-rəqəm çevrilməsi zamanı yaranan boş kanal və kvantlama küylərinin hesablanması üçün riyazi asılılıqlar alınmışdır [7; 8].

Məqalənin məqsədi TV yayım parlaqlıq siqnalının səviyyəsinin normal tərs mütənasib qanunlarla paylanması halında bu siqnalın analoq-rəqəm çevrilməsi zamanı yaranan kvantlama və məhdudlama küylərinin güclərinin hesablanmasıdır.

Məsələnin həlli. Tutaq ki, TV yayım təsvirlərində parlaqlıq normal paylanma qanunu ilə təyin olunur. Loqarifmik kompandlama metodu tətbiq olunduqda və "ışq-siqnal" çeviricisinin xətti işıq xarakteristikası üçün kvantlama küylərinin gücünün orta qiyməti bu paylanmada aşağıdakı ifadədən hesablanabilir [7]:

$$\overline{P_{kv}}(u_{gir}) = \frac{\ln^2(1+a)}{3N^2a^2} \left[1 + \frac{2aU_{or}}{U_{maks}} + \frac{a^2\sigma^2}{C^2U_{maks}^2} - \frac{a^2U_{or}^2}{U_{maks}^2} \right]. \quad (1)$$

burada, C – sabit əmsal, σ^2 – bu paylanmanın dispersiyası, N – kvantlamanın qiymətləndirmə səviyyələrinin sayı, $a = 20...30$ – təcrübədən alınmış sabit əmsal, U_{or} və U_{maks} – uyğun olaraq kvantlanan u_{gir} parlaqlıq siqnalı gərginliyinin orta və maksimal qiymətləridir [1, 10].

Tərəfimizdən TV yayım parlaqlıq siqnalının normal qanunla paylandığı hal üçün məhdudlama küylərinin gücünün orta qiymətini hesablamaq üçün ifadə alınmışdır [7, 8]:

$$\begin{aligned} \overline{P}_{mh}(u_{gir}) = & \frac{\sigma\sqrt{2}}{C^2\sqrt{\pi}} \left\{ \frac{\sqrt{\pi}}{4} + \frac{1}{2} \left(\frac{CU_{maks} - CU_{or}}{\sigma\sqrt{2}} \right) \exp \left[-\frac{(CU_{maks} - CU_{or})^2}{2\sigma^2} \right] - \right. \\ & - \frac{\sqrt{\pi}}{4} \operatorname{erf} \left(-\frac{CU_{maks} - CU_{or}}{\sigma\sqrt{2}} \right) \left. \right\} + 2(U_{or} - U_{maks}) \frac{\sigma}{C\sqrt{2\pi}} \times \\ & \times \exp \left[-\frac{(CU_{maks} - CU_{or})^2}{2\sigma^2} \right] + (U_{or}^2 - 2U_{maks}U_{or} + U_{maks}^2) \operatorname{erf} \left(\frac{CU_{maks} - CU_{or}}{\sigma\sqrt{2}} \right) \end{aligned} \quad (2)$$

burada erf – səhvlər funksiyasıdır.

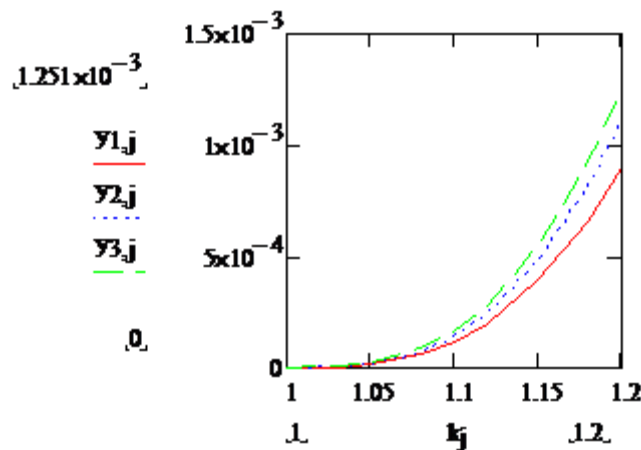
Məhdudlama küylərinin gücünün orta qiymətini hesablamaq üçün də tərəfimizdən müvafiq ifadə çıxarılmışdır [7, 8]:

$$\overline{P}_{mh}(u_{gir}) = \frac{U_{kv maks}^2}{\ln \frac{\alpha_0 + 1}{\alpha_0}} \left[\frac{K_U^2 - 1}{2} - (2 + \alpha_0)(K_U - 1) + (1 + \alpha_0)^2 \ln \frac{K_U + \alpha_0}{1 + \alpha_0} \right] \quad (3)$$

Burada $K_U = U_{maks} / U_{kv maks}$ – məhdudlama əmsalı, $U_{kv maks}$ – kvantlayıcının maksimal icazə verilən kvantlama səviyyəsidir.

(3) ifadəsindən görünür ki, TV yayım parlaqlıq siqnalının sadə paylanma qanunlarında belə məhdudlama küylərinin səviyyəsi ilə məhdudlama əmsalı arasında asılılıq mürəkkəbdir.

Bunu nəzərə alaraq, məhdudlama küylərinin gücünün məhdudlama əmsalından K_U asılılığını əks etdirən qrafikləri qurmaq məqsədəuyğun hesab oluna bilər.

Şəkilə TV yayım parlaqlıq siqnalının tərs mütənəşib qanunla paylandığı hal üçün məhdudlama küylərinin gücünə məhdudlama əmsalından asılılıqları göstərilmişdir. Qrafiklərdən görünür ki, məhdudlama əmsalının böyük qiymətlərində bu güc çox artır. Məs., $\alpha_0 = 0,2$ qiyməti üçün məhdudlama əmsalı 1,1-dən 1,2-ə qədər artdıqda məhdudlama küylərinin

gücünün U_{maks} -a nəzərən normallaşdırılmış qiyməti $1,46 \cdot 10^{-4}$ -dən $1,1 \cdot 10^{-3}$ -ə qədər artır, yəni məhdudlama əmsalının təxminən 1,1 dəfə artması məhdudlama küylərinin gücünün normallaşdırılmış qiymətinin 7,53 dəfə artmasına səbəb olur.

1×10^{-3}	$\alpha_0=0,2$				
5×10^{-4}	$\alpha_0=0,3$	$\alpha_0=0,1$			
$\bar{P}_{mh} / U_n^2$	1	1.05	1.1	1.15	1.2
	K_U				

Şəkil. Məhdudlama küylərinin gücünün məhdudlama əmsalından asılılığı.

Nəticə. TV yayım parlaqlıq analoq-rəqəm çevrilməsi zamanı kvantlama və məhdudlama küyləri yaranır. Məhdudlama küylərinin səviyyəsi məhdudlama əmsalından asılı olur. TV yayım parlaqlıq signalının səviyyəsinin paylanması tərs mütənasib qanunla ifadə olunduqda və loqarifmik kvantlama şkalası tətbiq olunduqda məhdudlama əmsalının 1,1-dən 1,2-ə qədər artması ilə məhdudlama küylərinin U_{maks} -a nəzərən normallaşdırılmış gücü 7,53 dəfə artır.

Mövzunun aktuallığı. Proqramlı TV mərkəzinin çıxışındakı videosignal analoq formasında olur. Rəqəmli TV yayım sistemi ilə verilişi sadə olmayan çevirmələr tələb edir və müxtəlif çevirmələr hesabına yaradılan xüsusi formalı rəqəmli TV yayım signalı nəticədə sonsuz sayda məlumat sonlu sayda məlumatla əvəz olunur, məlumat artıqlığı müəyyən qanunauyğunluqla ixtisar olunur.

Tədqiqatın məqsədi. TV yayım parlaqlıq signalının səviyyəsinin normal tərs mütənasib qanunlarla paylanması halında bu signalın analoq-rəqəm çevrilməsi zamanı yaranan kvantlama və məhdudlama küylərinin güclərinin hesablanmasıdır.

Tədqiqat obyekti. İlk təsvir videosignalının rəqəmli TV yayım signalına çevrilməsi həm yerüstü, həm də peyk TV yayımında MPEG-4 (Moving Picture Experts Group – hərəkətli təsvirlər üzrə ekspert qrupu) alqoritmi üzrə yerinə yetirilir.

Tədqiqat metodu. TV yayım təsvirlərində parlaqlıq normal paylanma qanunu ilə təyin olunur. Loqarifmik kompandlama metodu tətbiq olunduqda və “ışıq-signal” çeviricisinin xətti işıq xarakteristikası üçün kvantlama küylərinin gücünün orta qiyməti hesablanır.

ƏDƏBİYYAT

1. Телевидение / Под ред. В.Е.Джакони. М.: Радио и связь, 2000, 640 с.
2. Карякин, В.Л. Цифровое телевидение. – М.: Салон-Пресс, 2008, 351 с.
3. Зубарев, Ю.Б., Кривошеев, М.И., Красносельский И.Н. Цифровое телевизионное вещание. Основы, методы, системы. М.: НИИР, 2001, 568 с.
4. Мамедов, И.Р., Ахадов, И.Д., Шарифов, А.М., Аббасов, М.Г. Цифровое телевидение: Формирование и передача сигнала (монография). Баку: Азернешр, 2010, 150 с.
5. Monet, P., Dubois. Block Adaptive Quantization of Images // IEEE Transaction on Communication, 1993, v. 41, No 2, p. 303-306.
6. Misra, V., Goyal, V.K., Varshney, L.R. Distributed Scalar Quantization for Computing: High-Resolution Analysis and Extensions// IEEE Transactions on Information Theory,

2011, v. 57, No 8, August, pp. 5298 -5325.

7. Мамедов, И.Р., Исмаилов, З.А. Мощность шума ограничения при передаче сигналов ТВ вещания по цифровым системам связи/Труды 21-ой Международной НТК «Современные телевидение и радиоэлектроника», г. Москва, 2013, с.45-48.
8. Мамедов, И.Р., Исмаилов, З.А., Мурадзаде, Е.И. Расчет отношения шумов квантования и ограничения, возникающие при квантовании сигналов ТВ вещания// Системы синхронизации, формирования и обработки сигналов, г. Москва, 2021, №3, с. 20-25.

УДК 621.397.23

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ ШУМОВ КВАНТОВАНИЯ И ОГРАНИЧЕНИЯ,
ВОЗНИКАЮЩИХ ПРИ АНАЛОГО-ЦИФРОВОМ ПРЕОБРАЗОВАНИИ
СИГНАЛА ЯРКОСТИ ТВ ВЕЩАНИЯ, РАСПРЕДЕЛЕННОГО ПО
НОРМАЛЬНОМУ И ОБРАТНО ПРОПОРЦИОНАЛЬНОМУ ЗАКОНАМ**

¹И.Р. Мамедов, ¹З.А. Исмаилов, ²Э.И.Мурадзаде

¹Азербайджанский Технический Университет

²Азербайджанский государственный университет нефти и промышленности

muradzade.elvin36@gmail.com, isamamedov@bk.ru, zafar.aleskeroqlu@mail.ru

Резюме. В статье определены уровни шумов квантования и ограничения, возникающих при аналого-цифровом преобразовании сигнала яркости ТВ вещания. Определены значения мощностей шумов ограничения и квантования при нормальном и обратно пропорциональном распределении уровня сигнала яркости. Изучена зависимость этих мощностей от коэффициента ограничения и количества уровней оценки квантования.

Ключевые слова: Аналого-цифровое преобразование, шкала квантования, шумы квантования, шумы ограничения, яркостной сигнал ТВ вещания, модель распределения.

UDC 621.397.23

**DETERMINATION OF QUANTIZATION NOISE AND RESTRICTION NOISE AT
THE ANALOG-TO-DIGITAL CONVERSION OF A TELEVISION BROADCAST
VIDEO SIGNAL DISTRIBUTED WITH NORMAL AND INVERSE PROPORTIONAL
MODEL**

¹I.R.Məmmədov, ¹Z.Ə.İsmayılov, ²E.İ.Muradzadə

¹Azerbaijan Technical University

²Azerbaijan State Oil and Industry University

muradzade.elvin36@gmail.com, isamamedov@bk.ru, zafar.aleskeroqlu@mail.ru

Summary. In this paper the levels of quantization noise and the restriction noise that occur during analog-to-digital conversion of the TV broadcasting brightness signal are determined. The value of the power of the restriction noise and quantization noise is determined at the normal and inversely proportional distribution of the level of the brightness signal. The dependence of this noises power on the restriction coefficient and the number of quantization levels is studied.

Key words: Analog-to-digital conversion, quantization scale, quantization noise, restriction noise, TV broadcast luminance signal, distribution model.

Redaksiyaya daxilolma: 27.05.2024

Çapa qəbul olunma: 26.08.2024

